

УДК 94(100)"1914/1918":930(470)"20"
327(497.11:470)"191"/192"

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2022.1.kop.293-315>

Прегледни рад

Примљен: 10. 10. 2021.

Прихваћен: 18. 2. 2022.

Николај КОПИЛОВ

Катедра за општу и националну историју,
Универзитет МГИМО, Москва
n-kopelov@yandex.ru

Савремена руска историографија о руско-српским односима за време Првог светског рата и Руске револуције

АПСТРАКТ: Аутор на основу свог искуства током рада у једној од водећих руских високошколских установа даје приказ радова савремених руских аутора, као и зборника докумената и радова који су објављени у Русији у последњој деценији на тему руско-српских односа уочи и за време Великог рата. Посебна пажња је посвећена радовима коришћеним у настави у савременим руским високошколским установама за школовање будућих генерација историчара.

Кључне речи: историографија, Први светски рат, Велика руска револуција, руско-српски односи

У научном свету и међународној заједници минула деценија прошла је у знаку обележавања стогодишњице Првог светског рата (1914–1918) и Велике руске револуције (1917–1922). Историјски значај ових догађаја за савремено друштво прилично је вишезначан. У том периоду су објављене десетине, а можда и стотине публикација које интерпретирају процесе од пре сто година са различитих, понекад и дијаметрално супротних позиција. Треба истаћи да у савременој историографији постоји општа тенденција усмерена на интеграцију догађаја из Првог светског рата и Руске револуције у концепцију историјског развоја Европе. Са те тачке гледишта велико интересовање изазива проблематика међународних и билатералних унутар-

блоковских односа између учесника Првог светског рата – чланица Антанте и Тројног савета.

У данашње време „словенско питање“, које је умногоме послужило као један од повода (али не и узрока!) за отпочињање конфликта светских размера, као и његов балкански правац могу се сматрати једним од перспективнијих правца у савременој историографији о Великом рату и револуцији. У вези са тим, посебну пажњу истраживача привлаче руско-српски односи из прве четвртине 20. века. Наравно, о томе је много писано у минулом веку за време постојања вишенационалних монопартијских држава са центрима у Београду и Москви. Радови Ј. А. Писарева¹ представљали су значајан корак ка разјашњењу ових догађаја. Аутори из тог периода су успели да мапирају значајан број извора, поставили су магистралне смернице истраживања и превазишли специфичне околности настанка. Без ових радова савремена историографија о руско-српским односима у Првом светском рату је незамислива. Тема Великог рата привлачила је и српске историчаре – пре свега Николу Б. Поповића, чији се опус наставља и у 21. веку.²

У фокусу наших истраживања ипак су новији радови руских историчара о руско-српским односима за време Првог светског рата који су настали у 21. веку у оквиру руске историографије или су видљиви у оквиру савремене руске историографије. Став о томе формулишемо на основу предавања која се држе студентима историје и међународних односа на водећим московским високошколским установама. Резиме савремених руских истраживања о Првом светском рату се већ појавио из пера Андреја Л. Шемјакина, који је указао на то да су се до 2016. године „постепено стварали услови за појаву рада који даје одговоре на сва питања савременог света (и то не у форми толико до данашњих дана популарних политизовано-постмодернистичких трактата, већ са тачке гледишта аутентичне научне интер-

-
- 1 Юрий А. Писарев, *Сербия и Черногория в Первой мировой войне*, (Москва: Наука, 1968); Юрий А. Писарев, *Великие державы и Балканы накануне Первой мировой войны*, (Москва: Наука, 1985); Юрий А. Писарев, *Тайны Первой мировой войны: Россия и Сербия в 1914–1915 гг.*, (Москва: Наука, 1990); Юрий А. Писарев, *Сербия на Голгофе и политика великих держав. 1916 г.*, (Москва: Наука, 1993).
  - 2 Никола Б. Поповић, *Односи Србије и Русије у Првом светском рату*, (Београд: Институт за савремену историју, Народна књига, 1977); *Југословенски добровољци 1914–1918: зборник докумената*, прир. Никола Б. Поповић, (Београд: Графос, 1980); Никола Б. Поповић, *Србија и царска Русија*, (Београд: Службени лист СРЈ, 1994); Никола Б. Поповић, *Србија и руска револуција: 1917–1918*, (Београд: Завод за уџбенике, 2014).

претације)³ У овом историографском прегледу покушаћемо да сагледамо цео ток истраживачких напора у том правцу, и то тако што ћемо узети у обзир сва савремена истраживања.

Притом не треба мислити да се ради само о покушају вођења дискусије са тим савременим истраживачима, који „пореди карактер, узроке, као и последице Првог и Другог светског рата, које они сагледавају као једну трагедију, изазвану претензијама на светску власт и покушајем групе агресивних држава да поделе свет, свечано проглашавају Србију, а заједно са њом и Русију директним кривцима за погибију милиона људи у периоду 1914–1918“⁴ Изненађује разноликост тема обрађених у радовима који су изашли у последњој деценији, а тичу се односа између Русије и Србије за време Првог светског рата и Руске револуције – од културних веза између две словенске државе до војних операција и политичког дијалога у контексту значајних историјских догађаја. Узимајући у обзир ту разноликост, а у циљу прегледности, литература ће бити представљена хронолошки.

Године 2010. изашла је невелика по обиму, али важна књига Галине Шевцове о руским медицинским мисијама у Србији за време Првог светског рата, која фактички представља наставак ауторкиних истраживања делатности руских хуманитарних мисија на Балкану. Научница пуна ентузијазма, која обраћа пажњу на важну и недовољно истражену тему, својом књигом је дала увертуру за монографска истраживања руско-српских веза током Првог светског рата у руској историографији.⁵

У периоду од 2012. до 2017. године изашли су фундаментални томови вишетомног издања *Москва – Србија, Београд – Русија. Документи и материјали*, који су научном свету представили велики број докумената који се односе на руско-српске друштвено-културне односе у предратном и ратном периоду (Том III), као и у перио-

3 Андрей Л. Шемякин, „Российская / русскоязычная историография о Сербии в Первой мировой войне (XXI в.)“, *Вместе в столетии конфликтов. Россия и Сербия в XX веке. Сборник статей*, отв. ред. Константин В. Никифоров, (Москва: Институт славяноведения РАН, 2016), 183.

4 Ярослав В. Вишняков, Алексей Ю. Тимофеев, Горан Милорадович, *На дальних рубежах. Россия и Сербия в годы Первой мировой войны. 1914–1917*, (Москва: МГИМО Университет, 2018), 6.

5 Галина И. Шевцова, *Россия и Сербия: из истории российско-сербских отношений в годы Первой мировой войны (гуманитарный аспект)*, (Москва: Новости, 2010).

ду револуције и послератном раздобљу (Том IV).⁶ Аутори предговора су полазили од чињенице да су „претече руско-српских односа са почетка 20. века биле духовне, културне и просветне везе између два народа, које је могуће ретроспективно пратити од средњег века“.⁷ Полазећи управо од тога, неопходно је истаћи важност докумената који су објављени у тим зборницима а који још комплексније представљају словенску идеју на прелазу из 19. у 20. век, као и односе Русије и Србије у Првом светском рату и посебно након 1917. године, када су обе државе нестале са политичке карте Европе, а њихово место заузели Совјетски Савез и Југославија. Приређивачи трећег тома исправно примећују да од друге половине 19. века управо Москва, на супрот званичном Петербургу, постаје центар развоја словенске мисли и да су „све најважније идеолошке и организационе активности које су се тичале руско-српских односа биле инициране из древног главног града“.⁸ Први светски рат, према мишљењу аутора, „узнемирио је Московљане. Словенска солидарност, која је спава-ла, изненада се пробудила, исказавши се кроз донације, волонтерство, акције духовно-моралне подршке (...) Последњи пут Москва се понашала 'на стари начин', односно потпуно 'аксаковски' (...), у пролеће 1916. године, у време тријумфалне посете Николе Пашића Русији. Изасланика малог народа, који се није предао непријатељу, руско друштво је дочекало са великим усхићењем.“⁹ У вези са историјом Првог светског рата велико интересовање изазива група докумената који се први пут објављују, а који се односе на испоруку руског наоружања Србији у предвечерје и почетком рата. Ништа мање интересантни нису ни документи о раду руских медицинских мисија у Србији, помоћи српским избеглицама, погледима Московљана на судбину Србије у најтежем периоду њене историје, у моменту борбе за националну независност, борбе против аустријских унифика-торских тенденција, које су формулисале основе српских погледа на

6 *Москва – Србија, Белград – Русија. Документи и материјали*, Т. 3: Обществено-политическе и културне везе 1878–1917, прир. Андреј Л. Шемјакин, Мирослав Перишић, Алексеј Тимофејев, (Београд: Архив Србије, Москва: Главное архивное управление города Москвы, 2012); *Москва – Србија, Београд – Русија. Документа и материјали*, Том 4: Руско-српски односи 1917–1945, прир. Алексеј Тимофејев, Горан Милорадовић, Александар Силкин, (Београд: Архив Србије, Москва: Главное архивное управление города Москвы, 2017).

7 Вишняков, Тимофеев, Милорадович, *На дальних рубежах*, 20.

8 Андреј Л. Шемјакин, „Славянская Москва' и независимая Сербия в 1878–1917 гг.“, *Москва – Србија, Белград – Русија*, Т. 3, 24–25.

9 *Исто*.

свет у 20. веку. У посебним одељцима представљени су документи посвећени друштвено-политичким, трговинским, културним, духовним и војним односима између Русије и Србије до почетка и за време Првог светског рата.

Четврти том зборника *Москва – Србија, Београд – Русија. Документи и материјали*, посвећен сећању на истакнутог српског историчара Мирослава Јовановића (1962–2014), бави се руско-српским односима од 1917. до 1945. године. Како је Мирослав Јовановић више пута у својим радовима истицао: „Два народа су у ново време ушла у радикално измењеним државним формама. У вртлогу револуција (1917), са историјске позорнице нестала је Руска империја. С друге стране, по окончању Првог светског рата (1918) српска политичка елита, предвођена династијом Карађорђевића, добровољно је утопила независност и државност Србије у новоформирану државу Јужних Словена – Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. На историјској сцени појавили су се Југославија и Совјетски Савез. Међусобни односи су у великој мери изгубили национални предзнак. Наступила је ера идеологије“.¹⁰ Међутим, без обзира на то, наставиле су да се развијају културне везе између старих партнера, које су задобиле нове политичке форме. Аутори зборника исправно примећују да су Први светски рат и његове последице (револуција и грађански рат) прекинули те традиционалне друштвено-културне и политичке везе, у којима је најважнију улогу играла Москва, као „друштвени иницијатор српског питања у јавном и политичком мњењу Русије“. Сећање на братство по оружју из Првог светског рата живело је међу руским емигрантима који су пронашли своје најсигурније уточиште управо у источним деловима Југославије, односно, у ширем смислу те речи – у Србији.¹¹ Уопште, потребно је истаћи да поменути зборници докумената садрже јединствене историјске изворе, као и пропратне коментаре који су веома драгоцени за савремену историјску науку.

Године 2014, која је протекла у знаку обележавања стогодишњице почетка Првог светског рата, објављен је велики број дела, различитог квалитета, која су разнолико представљала конфликт светских размера 1914–1918. У оквиру наше теме треба обратити пажњу на велики број радова објављених у Русији и Србији. Тада је изашао зборник докумената *Россия на Сербском фронте Первой ми-*

10 Мирослав Јовановић, *Срби и Руси 12–21. век: (историја односа)*, (Београд: Народна библиотека Србије, 2012), 155, 156.

11 *Москва–Србија, Београд–Русија*, Том 4, 9.

ровой войны. Помощь армии и флота России Королевству Сербия в 1914—1918 гг. (Русија на српском фронту Првог светског рата. Помоћ руске војске и морнарице Краљевини Србији 1914–1918), који су приредили Алексеј Тимофејев и Дарко Кремић, а који је посвећен учешћу Русије у војним операцијама на Балкану. Аутори зборника су се бавили руско-српским односима на овом подручју, како у предратном тако и у периоду 1914–1918. Они су добро приметили да се „анализом руске политике на Балкану у предвечерје Првог светског рата могу одредити њени приоритети у том региону. Међу те су спадали приступ комуникацијама, које су повезивале тржишта Русије и Централне Европе, односно заливима и Дунаву.“¹² Такође, анализиран је општи распоред политичких снага на Балканском полуострву и у годинама рата. Аутори зборника су представили главне противречности балканске политике Руске империје, одређујући главне правце њеног развоја: „очигледан противник је била Аустрија и њени савезници – Немачка и Турска. Русија је покушавала да одржи присне односе са осталим балканским државама за које ју је везивала православна традиција. Међутим, није било могуће супротставити се енглеским притисцима на Грчку и аустријским на Бугарску. Сумње је изазивала и спољнополитичка оријентација црногорске династије, што је побудило Петербург да не одбијајући да помогне народу и војсци Црне Горе крене путем уједињења Србије и Црне Горе као две државе једног српског народа.“¹³ У предговору општем корпусу документа исправно је истакнуто да је руска влада још пре почетка Првог светског рата предузела превентивне мере како би ојачала одбрамбене способности Србије. Аутори то повезују са „судбоносном посетом Петербургу престолонаследника Александра и председника владе Николе Пашића“ у предвечерје рата.¹⁴ Као одговор на молбу српске стране руска влада је, по завршетку преговора, обећала да ће Србији испоручити 120.000 пушака, 250.000 шињела, 60 пољских и брдских топова, као и други војни материјал. Аутори истичу посебан однос руских власти и команде према балканском фронту у будућем рату: „У плану одбрамбених мера, које је генерал-квартирмејстер Ј. Н. Данилов (начелник војне обавештајне службе) представио цару и С. Д.

12 *Россия на Сербском фронте Первой мировой войны. Помощь армии и флота России Королевству Сербия в 1914—1918 гг.*, сост. Алексей Ю. Тимофеев, Дарко Кремић, (Москва: Вече, 2014), 14.

13 *Исто*, 15.

14 *Исто*.

Сазонову (шефу руског министарства иностраних послова у периоду 1910–1916), улога Србије је оцењена као значајна. Преговори о хитним војним испорукама су били настављени у мају, али су имали искључиво одбрамбени карактер. Те припреме су биле пасивне, будући да су и Русија и Србија“ покушавале да максимално одложе почетак рата (ако већ не буде било могуће спречити га).¹⁵

У историографском прегледу теме руске помоћи Србији за време Првог светског рата, аутори су нарочито нагласили допринос савремених руских и српских научника развоју тог историјског правца. Да будемо конкретни, они су истакли допринос Јарослава В. Вишњакова, водећег савременог руског стручњака за историју Србије у 19. и 20. веку и његову монографију *Военный фактор и государственное развитие Сербии начала XX века* (Војни фактор и државотворни развој Србије почетком 20. века).¹⁶ Аутори су дали апсолутно исправну оцену тог рада, који „се бави војном тематиком, као и утицајем војног фактора, прецизније, официјерског кора на прилике у Србији пре почетка Првог светског рата“.¹⁷

Документи објављени у зборнику обухватају период од 19. века (чланак генерала Војина Максимовића „Војне везе и односи Србије и Русије (1806–1917)“) до активности Експедиције за посебну намену руске армије на Дунаву и српском фронту у Првом светском рату. Најважнији део зборника се односи на документа о руско-српским везама из до сада неистраженог Архива ратне морнарице Русије у Санкт-Петербургу. Ти материјали дају слику о размерама и облицима руске војне помоћи Краљевини Србији, која се већ на самом почетку рата нашла у веома компликованој ситуацији. Аутори добро закључују да су руско-српске војне операције практично представљале оваплоћење идеје словенства, које је било толико популарно у европском друштву у предвечерје Првог светског рата. У том смислу треба навести оцену тог зборника коју је дао истакнути руски балканиста Андреј Л. Шемјакин, истичући да „такво свепрегледно дело (‘све у једном’) представља јединствену потпору за студенте и докторанде, као и научнике-србисте уопште. Ако томе придодемо већ објављени списак Срба - студената руских духовних богословија и академија, као и стручњака из цивилног сектора, који су школова-

---

15 Исто.

16 Ярослав В. Вишняков, *Военный фактор и государственное развитие Сербии начала XX века*, (Москва: МГИМО (У) МИД России, 2012).

17 *Россия на Сербском фронте Первой мировой войны*, 18.

ни у нашим вишим школама, ми добијамо персонификовану слику тог дела српске елите, која је по стицању образовања у Русији, била отворено проруски оријентисана.¹⁸

Несумњиви допринос зборника „Русија на српском фронту Првог светског рата. Помоћ руске војске и морнарице Краљевини Србији 1914–1918“ представља прилог у виду поименичног списка руских официра, војника и ратних заробљеника, сахрањених у Србији. То даје слику о односу српског народа према руској браћи и меморијализацији сећања на рат у послератном и у савременом српском друштву.

Треба обратити пажњу на још један зборник докумената који је објављен 2014. године. Он представља резултат заједничког рада руских и српских истраживача: Јарослава Вишњакова, Алексеја Тимофејева и Горана Милорадовића – *Армија без государства. От сербског к југославянском доброволческом корпусу в России во время Первой мировой войны* (Војска без државе. Од српског до југословенског добровољачког корпуса у Русији за време Првог светског рата). Тај зборник је драгоцен тиме што се бави актуелном у Србији, али потпуно непознатом у Русији темом оснивања и деловања Српског добровољачког корпуса за време Првог светског рата.¹⁹ Аутори исправно пишу да „се у руским и српским архивима чувају многобројни документи, помоћу којих је могуће објаснити политичке услове и околности настанка Српског добровољачког корпуса. Међутим, до данас ти материјали нити су били прикупљени у једној студији нити анализирани на одговарајући начин.“²⁰ Управо у томе и лежи вредност овог рада, заправо првог корака ка објављивању и систематизацији докумената о Српском корпусу и његовој улози у формирању послератне југословенске војске. Ауторски чланци и објављени документи у потпуности илуструју специфичну и превасходно политичку улогу која је додељена добровољачком корпусу, „који је требало да постане језгро армије нове југословенске државе“.²¹ Веома је драгоцено то што су аутори-приређивачи тежили да сачувају, колико је

18 Шемякин, „Российская / русскоязычная историография о Сербии в Первой мировой войне (XXI в.)“, 178.

19 *Армија без государства. От сербског к југославянском доброволческом корпусу в России во время Первой мировой войны: сб. док.*, сост. Ярослав В. Вишняков, Алексей Ю. Тимофеев, Горан Милорадович, (Москва: Российский институт стратегический исследований; Российское военно-историческое общество, Институт И. Андрича – Отдел истории, 2014).

20 *Исто*, 7.

21 *Исто*, 9.

то могуће, оригиналну форму докумената. Они се објављују на језику на којем су и написани, уз поштовање специфичности дијалеката њихових аутора. Документарном делу зборника претходе чланци Алексеја Ј. Тимофејева „Интереси Русије на Балкану и Први светски рат“, Јарослава В. Вишњакова „Браћа по оружју. Прилог делатности српских добровољаца у Русији“ и Горана Милорадовића „Последња резерва за последњу битку Краљевине Србије: Српски добровољачки корпус у Русији и настанак Југославије“, у којима су детаљно представљени и коментарисани документи из руских и српских архива који су објављени у том зборнику. Да будемо прецизнији, Вишњаков је детаљно представио историју формирања Српског добровољачког корпуса у Русији и специфичност међуетничких односа између војника и официра словенског порекла. Генерално гледано, може се рећи да тај зборник даје огроман допринос изучавању теме руско-српских односа у годинама Првог светског рата и револуције у Русији 1917. године.

Паралелно са објављивањем академских радова о историји Русије и Србије на почетку 20. века, у поменутом периоду изашао је већи број текстова са својствима лаког штива и публицистичким карактером, који нису намењени научној заједници, већ одговарају укусу данашње публике, која тражи више сензационализма. У тај опус са карактеристикама жуте штампе треба уврстити рад мало познатог аутора И. А. Макарова *Выстрелы в Сараево. Кто начал Большую войну?* (Пуцњи у Сарајеву. Ко је започео Велики рат?) који је такође објављен 2014. године.²² Већ се из наслова књиге може претпоставити да је аутор спреман да дâ одговор на питање које, ево већ више од сто година, није решено једном за свагда – ко су били кривци за отпочињање Првог светског рата? Повлађујући лошем укусу малообразоване публике, И. А. Макаров је свој рад заснивао на принципу одбацивања резултата до којих је претходно дошла совјетска историографија. Вероватно се тиме може објаснити његова изјава о једном од главних совјетских балканиста Јурију А. Писарјеву, у поглављу о руском војном агенту у Србији пуковнику В. А. Артамонову: „Совјетски историчар Ј. Писарјев у свом каснијем раду такође истиче слабу професионалну припремљеност нашег војног агента, иако притом ни он сам не блиста у научној ерудицији.“²³ После те сумњиве тврдње

22 Игорь А. Макаров, *Выстрелы в Сараево. Кто начал Большую войну?*, (Москва: Алгоритм, 2014).

23 Исто, 72.

о академику Руске академије наука и, практично, Колумбу историје руско-српских односа са почетка 20. века, аутор је покушао да детаљно и веома пристрасно анализира Сарајевски атентат 28. јуна 1914. године. Како би „зачинио“ свој рад, он је на страницама своје књиге објавио све могуће гласине везане за пуцње Гаврила Принципа које су се чуле у претходних сто година – гласине из даље прошлости и оне новијег датума. Документе који су наведени у раду аутор не анализира детаљно са становишта критике извора. Макаров је настојао да представи сарајевске догађаје као скуп свих могућих завера, укључујући и масонску. Део одговорности за отпочињање Великог рата је свалио и на Русију, која је, штитећи Србе, подстицала тај народ на организацију атентата. Довољно је отужно то што у свом закључку, не поштујући принцип историзма, повезује проблеме старе стотину година са савременом политичком историјом. Односно, говорећи о комеморативним акцијама које су организоване у Београду, Сарајеву и у целој Србији 2014. године, он тврди: „Величање сарајевских убица под заставом српског патриотизма (за лаковерне напомињем да Принцип није био толико Србин колико Југословен) није ништа друго него заташкавање, помоћу којег се под буком исцениране препирке са Западом легализује издаја Косова. Таква је подла игра западног агента Александра Вучића и компаније, и лоше је што већина грађана Србије то не схвата.“²⁴ Тај „савремени актуализам“ је типичан за Макарова, који процењује догађаје из прошлости према савременој скали вредности, тежећи да свугде види „руку Запада“ и вишеслојне завере. Нажалост, И. А. Макаров је ишао управо тим путем, сматрајући да „би најбољи одговор (...) било истраживање позадине сарајевског убиства, откривање закулисне игре, раскринкавање свих и свакаквих Ротшилда, Троцких и Натансонова. Ево чега се највише плаши Запад, који под будним оком чува своје мрачне тајне.“²⁵ Иначе, велико питање је на чију воденицу Макаров тера воду. Овде не можемо да не споменемо мишљење Јарослава В. Вишњакова да се у данашње време „у европском друштвено-политичком дискурсу поново актуелизовало питање 'криваца' за паљење светског пожара 1914–1918. И по ко зна који пут оно се подвргава ревизији која одговара светској политичкој конјунктури.“²⁶ Треба истаћи и да је, судећи пре-

24 Исто, 332.

25 Исто.

26 Ярослав В. Вишњак, „Военное лихолетье Сербии: от Балканских войн к Первой мировой“, *Битва двуглавых орлов. Очерки по истории русско-сербских*

ма самом раду, И. Макаров чврсти антикомуниста и теоретичар завере који скреће у масонофобију и лоше скривени антисемитизам. Притом је забавно то што је значајан део своје аргументације аутор, под утицајем својих фобија, црпео од историчара из злогласне школе М. Покровског – Николаја Полетикија, без обзира на све добро познате карактеристике тог аутора.²⁷

Такође публицистичког карактера је још једна књига „заљубљеника у вруће теме“ (која се граничи са жутом штампом) – произвољна интерпретација дневника капетана Генералштаба А. И. Верховског, заменика руског агента у Србији пуковника Артамонова, коју је приредио Ј. И. Сафронов. Верховски, који је за време Фебруарске револуције био „десна рука А. Ф. Керенског“, био је несумњиво личност погодна за настанак теорија о „заверама мрачних сила“. Управо због тога је под плаштом објављивања „јединственог документа, који говори о томе шта се заиста дешавало на Балкану пре атентата на наследника аустроугарског престола, надвојводу Франца Фердинанда“ издата та књига. Дневник А. И. Верховског је био допуњен специјално одабраним документима и фото-материјалима из личног архива његове сестре. Иначе, покушај да се докаже било шта или макар да се значајно допуни отужно познати памфлет Н. Полетикија Ј. И. Сафронову није био успешан.²⁸ Потпуно супротан пример наведеном, заправо образац научне студиозности и марљивости представља објављивање дневника другог дипломате, Василија Штрандмана, који баца ново светло на драматичне часове рата.²⁹ Ово издање, уз опширне коментаре и опсежан увод, приредио је покојни др Андреј Шемјакин.³⁰

До руских читалаца, нажалост, готово да нису стизала дела српских историчара која су објављена у Београду, у локалним из-

---

отношений в годы Первой мировой войны, сост. Ярослав В. Вишняков, Алексей Ю. Тимофеев, Горан Милорадович, (Москва: РИСИ, 2016), 46.

27 Николай П. Полетика, *Сараевское убийство: исследование по истории австро-сербских отношений. 1903—1914 гг.*, (Ленинград: Издательство „Красная газета“, 1930).

28 Юрий И. Сафронов, *Дневник Верховского*, (Москва: Вече, 2014).

29 Штрандманове белешке, као и књига Олега Ајрапетова (Олег Р. Айрапетов, *Генералы, либералы и предприниматели: работа на фронт и на революцию. 1907–1917*, (Москва: Три квадрата, 2003)) јасно показују руској публици из ког разлога обећане руске испоруке наоружања које је премијер Никола Пашић тражио почетком 1914. нису стизале у Србију пре септембра 1914. године: на једној страни су биле несташице наоружања за саму руску војску, а на другој – жеља да се пред Аустроугарском демонстрирају мирољубиве намере.

30 Василий Штрандтман, *Балканские Воспоминания*, прир. Андреј Л. Шемјакин, (Москва: Книжница, 2014).

давачким кућама, у години јубилеја, на руском језику.³¹ Две одличне монографије објавила су, као коиздавачи, велика имена српског издаваштва: Историјски музеј Србије, Војни музеј, Српска књижевна задруга, Београдски форум за свет равноправних, која, нажалост, немају дистрибутивну мрежу у Русији. Неколико примерака који су са закашњењем стигли у централне библиотеке Русије нису исправили ситуацију. Руским истраживачима ван Москве или студентима историје на универзитетима широм Русије остале су недоступне веома корисне синтезе у којима су представљени домети савремене српске историографије. Ове монографије нису доступне ни на интернет претрагама на руском језику. Надамо се да ће се у ближој будућности ове синтезе појавити у издавачким кућама из Москве или Петрограда које објављују и дела страних аутора на руском језику. Срећни изузетак из ове пропуштене шансе српске историографије да искористи интересовање руске јавности за Први светски рат јесте књига још једног српског историчара – Милета Бјелајца под називом *Кому нужна ревизия истории? Старые и новые споры о причинах Первой мировой войны* (Кома је потребна ревизија историје? Стари и нови спорови о узроцима Првог светског рата?) која је позната савременим руским истраживачима који се не баве ускобалканским темама. Ова књига, објављена у Москви на руском језику, важна је не само за руско-српске односе већ и за разумевање Првог светског рата у целости.³² Аутор је скрупулозно истраживао старе и нове дискусије о узроцима Великог рата. Детаљно је анализирао и све покушаје ревизије историје овог рата, његове природе, узрока и „наличја“. Рад је јасно показао дубоке унутрашње пориве аутора који журе да сврстају Русију и извршиоца њене „империјалне воље, Србију“ међу изазиваче општеевропског крвавог покоља. Сложимо се да је таква ревизија била мотивисана покушајем да се то „откриће“ пројектује на околности тридесетих-четрдесетих, а потом и деведесетих година 20. века. Ова монографија представља резултат дубоке анализе невероватно великог броја монографија, чланака и дискусија који су објављивани у Европи и САД-у од завршетка Првог свет-

31 Милош Кович, *Србија 1914 = Србија 1914*, (Београд: Историјски музеј Србије, Војни музеј; Белград: Исторически музей Србији, Военный музей, 2014); Мира Радоевич, Любодраг Димич, *Србија в Великой войне: 1914–1918: краткая история*, (Београд: Српска књижевна задруга, Белградский форум за мир равноправных, 2014).

32 Миле Белајц, *Кому нужна ревизия истории? Старые и новые споры о причинах Первой мировой войны*, (Москва: ООО „ТД Алгоритм“, 2015).

ског рата до данашњег дана на енглеском, француском и немачком језику. На основу тог материјала, Миле Бјелајац је закључио да, када се ради о Сарајевском атентату и кривцима за светски покољ, у редовима међународне заједнице паралелно постоје тежње „да се, на једној страни дограђује на постојеће и признате темеље науке о Првом светском рату, а на другој, да смо сведоци помодног, које свесно или несвесно води протагонисте да оживљавају некадашње политичке расправе под параваном 'научног', сада у новим околностима, када у неким срединама постоји жеља да се докину 'последњи трагови неправедног Версаја' или да се напишу 'компромисне верзије' које не би производеле лоша осећања унутар нове Европе“.³³ У овом раду се веома аргументовано одбацује оживљавање хипотезе у новој ревизионистичкој литератури да је царска Русија подстицала Србију на непомирљивост у одговору на аустроугарски ултиматум, посебно 25. јула 1914. (по новом календару) у поподневним часовима пре предаје одговора српске владе. Сви извори првог реда указују на то да су руско посланство и министар Сазонов саветовали крајњу попустљивост, па чак и одустајање од активне одбране како би се рат избегао. Поређење научног и „практичног“ приступа истраживању историје Првог светског рата даје раду Милета Бјелајца велику научну и историографску вредност. На историјским факултетима Московског универзитета „Ломоносов“ и Санктпетербуршког универзитета ова књига је укључена у списак изборне литературе за полагање испита из савремене историје и историје Јужних и Западних Словена.

Размишљања руских и српских историчара о појединим темама из историје и историографије периода Првог светског рата (и конфликта који су уследили) представљена су у зборнику Института за словенске студије Руске академије наука, који је базиран на излагањима учесника конференције која је организована 2015.³⁴ Годину дана након јубиларне 2014. у Русији је објављено неколико радова који се баве појединим важним темама из руско-српских односа из периода Првог светског рата. Ова, 2015. година била је обележена појавом детаљног истраживања које се бави војним операцијама Експедиције за посебну намену на Дунаву 1914–1915.³⁵ Аутор-ама-

33 Исто, 312.

34 *Вместе в столетии конфликтов. Россия и Сербия в XX веке. Сборник статей*, отв. ред. Константин В. Никифоров, (Москва: Институт славяноведения РАН, 2016).

35 Сергей В. Тюрников, *Экспедиция особого назначения по оказанию помощи Сербии в августе 1914 г. – октябре 1915 г. Хроники русских морских отрядов в Сербии и*

тер, петербуршки истраживач С. В. Тјуриков је истраживао у архиву РГАВМФ и, на основу докумената које је тамо нашао, написао је рад покушавајући да уопшти размере делатности руских морнара, артиљераца и представника других специјалности који су пружали помоћ савезничкој Србији. У монографији С. В. Тјурикова представљен је тежак животни пут, испуњен интригама и сукобима, руководиоца Експедиције за посебну намену, флигел-ађутанта и контраадмирала М. М. Веселкина. Бројни јединствени документи које је аутор навео објављују се у његовој књизи први пут. Дати су и биографски подаци о главним официрима Експедиције за посебну намену, што представља несумњиву вредност тог рада, који би требало да буде интересантан и стручњацима и истраживачима историје Првог светског рата на Балкану. У исто време, одређени аспекти делатности ове експедиције (њена улога у акцијама „Војне контрабанде“ – систему илегалне размене војних материјала између Русије и Француске), аутору истраживања, који није довољно упознат са документима из РГВИА, а посебно АВПРИ, остали су непознати.

Српским добровољачким покретом и акцијама руских одреда на Балкану бави се зборник радова и докумената *Битва двуглавих орлов. Очерки по историји русско-сербских одношений в годы Первой мировой войны* (Битка двоглавих орлова. Скице за историју руско-српских односа за време Првог светског рата) који је објављен 2016. године, а чији су уредници Алексеј Тимофејев, Јарослав Вишњаков и Горан Милорадовић.³⁶ Аутори-приређивачи су поставили добро питање: шта се у Првом светском рату дешавало у Србији и на Балкану у оно време када је пажња међународне заједнице била усмерена на војне операције на Западном и Источном фронту? Закључак да су „Сарајевски атентат 28. јуна 1914. године и његове последице довели до активизације и без тога веома интензивне руско-српске војне сарадње“³⁷ даје подстицај за истраживање заједничких акција две словенске државе на војном и дипломатском плану које су биле усмерене против заједничког непријатеља – Тројног савеза. Аутори зборника нису само анализирали руско-српске односе у ратном периоду већ су и детаљно представили процес формирања Српског

на Дунае, (Санкт-Петербург: ООО „Галея Принт“, 2015).

36 *Битва двуглавих орлов. Очерки по историји русско-сербских одношений в годы Первой мировой войны*, сост. Ярослав В. Вишняков, Алексей Ю. Тимофеев, Горан Милорадович, (Москва: РИСИ, 2016).

37 *Исто*, 21.

добровољачког корпуса, анализиравши све проблеме који су пратили тај процес. То су: српски добровољачки покрет у периоду 1916–1918, партизанске акције у Србији и Русији за време Првог светског рата, акције српских одреда на Румунском фронту 1916–1918, као и положај ратних заробљеника словенског порекла у Русији за време рата и њихова репатријација. Приређивачи зборника имају пуно право када настоје да привуку пажњу читалаца на Српски корпус, који је сам по себи представљао јединствену војну организацију представника готово свих словенских народа. Однос руских власти према њему и специфичности његове употребе на театру војних операција представљени су у чланцима Алексеја Тимофејева и Јарослава Вишњакова, који су указали на то да је „постојање корпуса, у којем су већину чинили Срби, Хрвати, Словенци и Чеси, српској влади послужило као аргумент у преговорима око уједињења Јужних Словена. Истовремено, документи представљају и другу страну тог целокупног процеса. Ради се о несугласицама на религиозној и националној основи које су се појавиле у корпусу, тачније између Хрвата-војника и Срба-официра. Русија је почела да се интересује за корпус тек након пораза Србије, а њено руководство је морало да да своју сагласност на његову употребу не на Солунском фронту, него у Добруци.“³⁸ Управо допуна досадашњих радова историјским изворима повећава интересовање за сам зборник.

Година обележавања стогодишњице руске револуције, 2017, изродила је бурне научне дискусије о значају тог догађаја из руске и светске историје, као и о његовом преплитању са догађајима из Првог светског рата. Историја руско-српских односа из тог периода је толико противуречна и многострана да њена анализа није могућа без вођења дискусија. Водећи руски стручњаци за српску историју и српски стручњаци за руску историју одржали су заједничку научну конференцију. Њу су организовали Институт за словенске студије Руске академије наука и Институт за новију историју Србије. Конференција је резултирала објављивањем зборника радова у којима су детаљно проучене заједничке акције Русије и Србије у преломним моментима завршне фазе Првог светског рата, која је била обележена настанком нових држава: РСФСР/СССР и Краљевине СХС/Југославије. Аутори су у својим радовима представили најновија достигнућа руске и српске историографије која се односе на проблеме утицаја Руске револуције на политичке и етничке процесе. Поред тога, српски

---

38 Исто, 236.

историчари су посебно истражили и утицај Револуције 1917. године на будућност западног Балкана. У својој компактној, али веома значајној монографији, млади истраживачи су детаљно анализирали утицај Фебруарске револуције на промене које су се у то време дешавале на Балкану. До тада је теза о посебној (доминантној) улози Фебруара 1917. у односу на Октобар 1917. (који је био само последица пропасти државе која се десила у пролеће те године) помињана само узгред, иако је била формулисана. Подсетићемо да је још пре четири деценије Богумил Храбак написао да је „сломом царске Русије нестало [...] православног ослоња Српске владе, а на Миљуковљева уста почела се и у Русији јављати југословенска мисао [...] У целини узев, избијањем Фебруарске револуције југословенска идеја, као прогресивна, је добила, а великосрпска је изгубила.“³⁹ Та теза је у радовима српских аутора развијена и допуњена логичним представљањем следа догађаја: питањем послератне судбине Цариграда, Фебруарске револуције, изласка Русије из клуба великих сила које су одлучивале о будућности Балкана, промене колосека код српске елите, која је са плана о стварању Велике Србије прешла на концепт „југословенског јединства“, који је био популарнији код западних савезника, али без узимања у обзир религиозног фактора. Зборник и монографија која је плод дискусија вођених на конференцији изазивају велико интересовање не само у контексту руско-српских односа у револуционарном периоду. Ради се о очигледној теоретској потпори и потрази за геополитичким константама у контексту савремене разраде глобалних формула одређења интереса Русије у појединим макро регионима у њеном окружењу.

Монографија која је изашла у издању МГИМО-а представља резултат десетогодишњег рада на тој теми. Ова студија се користи као помоћно наставно средство за студенте који се на основним и мастер студијама специјализују за историју Балкана. Ради се о синтези руско-српских односа у Првом светском рату, резултату вишегодишњег рада српско-руског истраживачког тима. Аутори су детаљно анализирали српско-руске везе од 1903. године, особености рада дипломатских, војних и полицијских структура Руске империје у Србији почетком 20. века, односе снага између војних и политичких структура Србије при одређивању њеног спољнополитичког курса. Осим тога, објединили су све претходно наведене теме: до-

---

39 Богумил Храбак, „Србија и фебруарска револуција 1917. године“, *Зборник радова Филозофског факултета* 13/1978, 51, 57.

принос руско-српских веза јачању одбрамбених способности државе; дипломатске покушаје Москве и Београда да спрече рат; помоћ Србији кроз доставу наоружања и опреме у хуманитарне сврхе у првим годинама рата; рад војне, медицинске и војно-поморске руске мисије; односе између цивилних друштава Русије и Србије за време Првог светског рата; формирање Српског добровољачког корпуса и његову трансформацију у корпус СХС праћену проблемом који ће се јавити и у југословенској држави; утицај револуције 1917. и грађанског рата на историју Србије и настанак Краљевине СХС уместо реализације пројекта који је подржавао Никола Пашић и царске дипломате у периоду 1914–1916. – уједињења свих Срба.⁴⁰ Овај последњи закључак одскаче од оцене о ратним циљевима које је заступао Пашић, а која је традиционална у југословенској историографији. Питање Велике Србије (односно уједињавања свих Срба у једну државу) као примарног ратног циља Србије 1914–1916. није било у фокусу југословенске историографије. Много већи значај је придаван магловитим (до 1917) идејама уједињења Јужних Словена које су поменуте у Пашићевим инструкцијама српским посланицима августа 1914, а које су биле успут наведене у декларацији о ратном циљу донетој на скупштини у Нишу 7. децембра 1914.⁴¹

Неочекивани и тужни (због повода за његово објављивање) епилог изучавања тема из историје српско-руских односа у предвечерје, за време и из периода непосредно након Првог светског рата, који се појавио 2020. године, представља зборник радова руских и српских истраживача под називом *Русија и Србија на прелому века: српске теме Андреја Шемјакина*, који је посвећен сећању на истакнутог руског историчара-слависту Андреја Л. Шемјакина, водећег стручњака за историју Србије и руско-српске односе са почетка 20. века.⁴² У припреми зборника учествовале су најважније установе за изучавање историје српско-руских односа из Русије (Институт за

40 Ярослав В. Вишняков, Алексей Ю. Тимофеев, Горан Милорадович, *На дальних рубежах. Россия и Сербия в годы Первой мировой войны*, (Москва: МГИМО Университет, 2018).

41 Ђорђе Станковић, *Никола Пашић, Савезници и стварање Југославије*, (Београд: НОЛИТ, 1984); Ђорђе Станковић, *Никола Пашић и југословенско питање*, I–II, (Београд: БИГЗ, 1985)

42 *Русија и Србија на прелому века: српске теме Андреја Шемјакина*, ур. Алексеј Ј. Тимофејев, (Београд: Институт за новију историју Србије, Центар за руске и источноевропске студије „М. Јовановић“ Филозофског факултета, Историјски институт, Информатика; Москва: Институт за словенске студије РАН, 2020).

словенске студије РАН-а) и Србије (Институт за новију историју Србије, Центар за руске и источноевропске студије „Мирослав Јовановић“ Филозофског факултета Универзитета у Београду, Историјски институт). Сам зборник је тематски подељен на два дела: у првом су објављене успомене научника - колега и пријатеља на личност и научни пут Андреја Л. Шемјакина, у којима су аутори детаљно представили допринос истакнутог стручњака истраживању балканистике. У другом делу су објављени чланци који се баве различитим темама из историје Русије и Србије (велики део њих је посвећен различитим аспектима руско-српских односа у предвечерје и за време Првог светског рата). Тема словенског јединства на духовном плану и подударности интереса у тренуцима опасности, упркос томе што су без сумње код свих страна постојали и сопствени интереси, присутна је у целом зборнику који је посвећен сећању на изненада преминулог научног саветника др Андреја Шемјакина 2018. који је дуго година радио у Одељењу за историју Словена између два светска рата у Институту за словенске студије Руске академије наука и руководио србистиком, па потом и целим одељењем.

У последњих десет година руски и српски историчари су заједничким напорима успели да остваре велики научни напредак у истраживању руско-српских односа из периода Првог светског рата (у ширем смислу, односно узимајући у обзир и дешавања која су том догађају непосредно претходила, као и она која су уследила). Истраживачи су изучили научно наслеђе и ослањали се на истраживања која су датирала из совјетског и југословенског периода, користећи и сазнања и концепције из претходног раздобља. Истовремено постало је могуће упознати се са значајним комплексом нових докумената (првенствено због „архивске револуције из деведесетих година“). Сви документи дипломатске службе Руске империје су постали потпуно доступни, а први пут су за широки круг истраживача приступачни документи војних, поморских и полицијских представника Русије на Балкану. Осим тога, Београд и Москва су поново, после сто година, постали главни градови Србије и Русије, што је пружило могућност за отворенију анализу оног дела прошлости који се није налазио у фокусу интересовања истраживача који су живели за време постојања мултинационалних и монопартијских држава какве су обе биле. Та синтеза највећих достигнућа из прошлости (југословенске, совјетске и светске историографије), савремених архивских истраживања, методологије и избора тема загарантовала је успех

заједничком вишегодишњем раду, који је успешно приведен крају. Научном свету је представљен цео комплекс нових архивских докумената, помоћу којих је могуће непристрасно анализирати и интерпретирати догађаје од пре сто година. Радом научника из обе државе на објављивању неколико добро утемељених зборника докумената, после заједничких напора изрођених из дискусија (у виду два зборника радова са међународних конференција) и након издавања синтетичке монографије, проширен је хоризонт представа о улози Русије и Србије у догађајима из 1914. године, заједничким војним, дипломатским и друштвеним акцијама из Првог светског рата, као и директним последицама тих догађаја на историју две државе. Уложени напори дају основу за наставак рада на поменутој теми и писање нових научних радова помоћу којих ће бити могуће анализирати константе у руско-српским односима у новом веку и у савремено доба. Истовремено, очигледно је да садашње покољење историчара треба, уз уважавање наслеђа из прошлости, да анализира и руско-српске односе из периода Другог светског рата, који представља последицу догађаја из периода 1914–1918. На то наводе како покушаји ревизије узрока, тока и последица Другог светског рата тако и насушна потреба за анализом светских ратова у једном кључу, са становишта интереса српског и руског народа, изван граница монопартијских идеологија, али и без пристрасности, својствене првој деценији постцензурних истраживања.

Резиме

У последњих десет година руски и српски историчари су заједничким напорима успели да остваре велики научни напредак у истраживању руско-српских односа из периода Првог светског рата (у ширем смислу, односно узимајући у обзир и дешавања која су том догађају непосредно претходила, као и оних која су уследила). Синтеза највећих достигнућа из прошлости (југословенске, совјетске и светске историографије), савремених архивских истраживања, методологије и избора тема је загарантовала успех заједничком вишегодишњем раду, који је успешно приведен крају. Научном свету је представљен цео комплекс нових архивских докумената помоћу којих је могуће непристрасно анализирати и интерпретирати догађаје од пре сто година. Радом научника из обе државе на објављивању неколико добро утемељених зборника докумената, после заједничких напо-

ра изрођених из дискусија (у виду два зборника радова са међународних конференција) и након издавања синтетичке монографије, проширен је хоризонт представа о улози Русије и Србије у догађајима 1914. године, заједничким војним, дипломатским и друштвеним акцијама из Првог светског рата, као и директним последицама тих догађаја на историју две државе.

превод са руског
Милана ЖИВАНОВИЋ

Sources and Literature

- *Armija bez gosudarstva. Ot serbskogo k yugoslavyanskomu dobrovol'cheskomu korpusu v Rossii vo vremena Pervoj mirovoj vojny: sb. dok., sost. YAroslav V. Vishnyakov, Aleksej YU. Timofeev, Goran Miloradovich. Moskva: Rossijskij institut strategicheskij issledovanij, Rossijskoe voenno-istoricheskoe obshchestvo, Institut I. Andricha – Otdel istorii, 2014. (Russian Cyrillic)*
- *Jugoslovenski dobrovoljci 1914–1918: zbornik dokumenata, prir. Nikola B. Popović. Beograd: Grafos, 1980.*
- *Moskva – Serbiya, Belgrad – Rossiya. Dokumenty i materialy, T. 3; Obshchestvenno-politicheskie i kul'turnye svyazi 1878–1917, prir. Andrej L. Šemjakin, Miroslav Perišić, Aleksej Timofejev. Beograd: Arhiv Srbije, Moskva: Glavnoe arhivnoe upravlenie goroda Moskvyy, 2012. (Russian Cyrillic)*
- *Moskva–Srbija, Beograd–Rusija. Dokumenta i materijali, Tom 4: Rusko-srpski odnosi 1917–1945, prir. Aleksej Timofejev, Goran Miloradović, Aleksandar Silkin. Beograd: Arhiv Srbije, Moskva: Glavnoe arhivnoe upravlenie goroda Moskvyy, 2017. (Russian Cyrillic)*
- *Safronov, YUrij I. Dnevnik Verhovskogo. Moskva: Veche, 2014. (Russian Cyrillic)*
- *Štrandtman, Vasilij N. Balkanske Vospominanija, priredio Andrej L. Šemjakin. Moskva: Knizhnica, 2014. (Russian Cyrillic)*
- *Ajrapetov, Oleg R. Generali, liberali i predprinimateli: rabota na front i na revoljuciju. 1907–1917. Moskva: Tri kvadrata, 2003. (Russian Cyrillic)*
- *Belayac, Mile. Komu nuzhna reviziya istorii? Starye i novye spory o prichinah Pervoj mirovoj vojny. Moskva: OOO „TD Algoritm“, 2015. (Russian Cyrillic)*
- *Bitva dvuglavyh orlov. Oчерki po istorii rusko-serbskih otnoshenij v gody Pervoj mirovoj vojny, sost. YAroslav V. Vishnyakov, Aleksej YU. Timofeev, Goran Miloradovich. Moskva: RISI, 2016. (Russian Cyrillic)*
- *Hrabak, Bogumil. „Srbija i februarska revolucija 1917. godine“. Zbornik radova Filozofskog fakulteta 13/1978.*

- Jovanović, Miroslav. *Srbi i Rusi 12–21. vek: (istorija odnosa)*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2012.
- Kovič, Miloš. *Serbiya 1914 = Srbija 1914*. Beograd: Istorijski muzej Srbije, Vojni muzej, Belgrad: Istoricheskiy muzej Serbii, Voennyj muzej, 2014. (Russian Cyrillic)
- Makarov, Igor' A. *Vystrely v Saraevo. Kto nachal Bol'shuyu vojnu?* Moskva: Algoritm, 2014. (Russian Cyrillic)
- Pisarev, YUrij A. *Serbiya i CHernogoriya v Pervoj mirovoj vojne*. Moskva: Nauka, 1968. (Russian Cyrillic)
- Pisarev, YUrij A. *Serbiya na Golgofe i politika velikih derzhav. 1916 g.* Moskva: Nauka, 1993. (Russian Cyrillic)
- Pisarev, YUrij A. *Tajny Pervoj mirovoj vojny: Rossiya i Serbiya v 1914–1915 gg.* Moskva: Nauka, 1990. (Russian Cyrillic)
- Pisarev, YUrij A. *Velikie derzhavy i Balkany nakanune Pervoj mirovoj vojny*. Moskva: Nauka, 1985. (Russian Cyrillic)
- Poletika, Nikolaj P. *Saraevskoe ubijstvo: issledovanie po istorii avstro-serbskih otnoshenij. 1903–1914 gg.* Leningrad: Izdatel'stvo „Krasnaya gazeta“, 1930. (Russian Cyrillic)
- Popović, Nikola B. *Odnosi Srbije i Rusije u Prvom svetskom ratu*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, Narodna knjiga, 1977.
- Popović, Nikola B. *Srbija i carska Rusija*. Beograd: Službeni list SRJ, 1994.
- Popović, Nikola B. *Srbija i ruska revolucija: 1917–1918*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2014.
- Radoević, Mira, Ljubodrag Dimič. *Serbiya v Velikoj vojne: 1914–1918: kratkaya istoriya*. Beograd: Srpska književna zadruga, Belgradskij forum za mir ravnopravnyh, 2014. (Russian Cyrillic)
- *Rossiya na Serbskom fronte Pervoj mirovoj vojny. Pomoshch' armii i flota Rossii Korolevstvu Serbiya v 1914–1918 gg.*, sost. Aleksej YU. Timofeev, Darko Kremich. Moskva: Veche, 2014. (Russian Cyrillic)
- *Rusija i Srbija na prelomu vekova: srpske teme Andreja Šemjakina*, ur. Aleksej J. Timofejev. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, Centar za ruske i istočnoevropske studije „M. Jovanović“ Filozofskog fakulteta Univerziteta, Istorijski institut, Informatika; Moskva: Institut za slovenske studije RAN, 2020.
- Stanković, Đorđe. *Nikola Pašić, Saveznici i stvaranje Jugoslavije*. Beograd: NOLIT, 1984.
- Stanković, Đorđe. *Nikola Pašić i jugoslovensko pitanje, I–II*. Beograd: BIGZ, 1985.
- Tyurikov, Sergej V. *Ekspediciya osobogo naznacheniya po okazaniyu pomoshchi Serbii v avguste 1914 g. – oktyabre 1915 g. Hroniki russkih morskikh otryadov v Serbii i na Dunae*. Sankt-Peterburg: OOO „Galeya Print“, 2015. (Russian Cyrillic)

- Shemyakin, Andrej L. „Rossijskaya / russkoyazychnaya istoriografiya o Serbii v Pervoj mirovoj vojne (XXI v.)“. *Vmeste v stoletii konfliktov. Rossiya i Serbiya v HKH veke. Sbornik statej*, otv. red. Konstantin V. Nikiforov. Moskva: Institut slavyanovedeniya RAN, 2016. (Russian Cyrillic)
- Shemyakin, Andrej L. „Slavyanskaya Moskva' i nezavisimaya Serbiya v 1878–1917 gg.“. *Moskva – Serbiya, Belgrad – Rossiya. Dokumenty i materialy*, T. 3: Obshchestvenno-politicheskie i kul'turnye svyazi 1878–1917, prir. Andrej L. Šemjakin, Miroslav Perišić, Aleksej Timofeev. Beograd: Arhiv Srbije, Moskva: Glavnoe arhivnoe upravlenie goroda Moskvy, 2012. (Russian Cyrillic)
- Shevcova, Galina I. *Rossiya i Serbiya: iz istorii rossijsko-serbskih otnoshenij v gody Pervoj mirovoj vojny (gumanitarnyj aspekt)*. Moskva: Novosti, 2010. (Russian Cyrillic)
- Vishnyakov, YAroslav V., Aleksej YU. Timofeev, Goran Miloradovich. *Na dal'nih rubezhah. Rossiya i Serbiya v gody Pervoj mirovoj vojny. 1914–1917*. Moskva: MGIMO Universitet, 2018. (Russian Cyrillic)
- Vishnyakov, YAroslav V. *Voennyj faktor i gosudarstvennoe razvitie Serbii nachala XX veka*. Moskva: MGIMO (U) MID Rossii, 2012. (Russian Cyrillic)
- Vishnyakov, YAroslav V. „Voennoe liholet'e Serbii: ot Balkanskih vojn k Pervoj mirovoj“, *Bitva dvuglavyh orlov. Ocherki po istorii russko-serbskih otnoshenij v gody Pervoj mirovoj vojny*, sost. YAroslav V. Vishnyakov, Aleksej YU. Timofeev, Goran Miloradovich. Moskva: RISI, 2016. (Russian Cyrillic)
- *Vmeste v stoletii konfliktov. Rossiya i Serbiya v HKH veke. Sbornik statej*, otv. red. Konstantin V. Nikiforov. Moskva: Institut slavyanovedeniya RAN, 2016. (Russian Cyrillic)

SUMMARY

Nikolai Kopylov

MODERN RUSSIAN HISTORIOGRAPHY ON RUSSIAN-SERBIAN RELATIONS DURING THE FIRST WORLD WAR AND RUSSIAN REVOLUTION

ABSTRACT: Based on his experience of working at one of the leading Russian higher education institutions, the author gives a review of works by contemporary Russian authors, as well as collections of documents and papers published in Russia in the last decade on Russian-Serbian relations before and during the Great War. Special attention is paid to the works used in teaching in modern Russian higher education institutions for the education of future generations of historians

KEYWORDS: historiography, World War I, Great Russian Revolution, Russian-Serbian relations

In the last decade Russian historians published a great number of monographs, studies and articles which deal with the different aspects of Russian-Serbian relations during World War I and the Russian revolution: from cultural ties between the two countries to the joint combats in the military operations and participation in political dialogues, and in most cases, they gave a science-based interpretation of the selected topics. Several Serbian authors also participated in this work in Russia. Researchers of the First World War from both countries collaborated in order to give an overview of the Russian-Serbian relations during 1914–1918, but also in publishing documents from different archives. The result of their collaboration were several monographs and collections of documents, which enable researchers to reach an objective analysis of past events, as well as two conference proceedings. In the last decade, Russian and Serbian historians joined forces and made a breakthrough in researching Russian-Serbian relations in the First World War. Combining the results of Yugoslav and Soviet historiography with modern-day archival research and methodology proved to be successful.